

взаємовідносин людей в різних сферах їх діяльності служить моделлю і для сьогоденішнього формування громадських стосунків.

Джерела та література

1. Сандомирский Г. Торжество антимилитаризма (к истории анархистского движения). - М., 1920. – 284 с.
2. Бакунин М. А. Избр. соч. - Т. II. - М., 1919;
3. Канев С.Н. Революция и анархизм. – М., 1974. – 201 с.
4. Пирумова Н. М. Социальная доктрина М. А. Бакунина. - М., 1990. – 301 с;
5. Зильберман И. Б. Политическая теория анархизма М. А. Бакунина. Критический очерк. - Л., 1969. – 284 с.
6. Бакунин М А Собр. соч. и писем. Т. III. - М., 1935;
7. Бакунин М А Собр. соч. и писем. Т. III. - М., 1935;
8. Кропоткин П.А. Узаконенная месть, именуемая правосудием. - М., 1906. – 137 с;
9. Кропоткин П.А. Узаконенная месть, именуемая правосудием. - М., 1906. – 137 с;
10. Кропоткин П.А. Великая Французская революция, 1789-1793. - М., 1979. – 301 с;
11. Кропоткин П.А. Великая Французская революция, 1789-1793. - М., 1979. – 301 с;
12. Кропоткин П.А. Справедливость и нравственность. П.; М., 1921. – 480 с;
13. Мкартичан А. А. Кропоткин о революционном терроре // Вестник МГУ. Серия: Философия. - 1992. - №1. - С. 35;
14. Гроссман-Рошин И. С. Характеристика творчества П. А. Кропоткина. - Пг., М., 1921. – 145 с;

Аннотация

В статье освещаются идеи классиков русского анархизма и мировой политической мысли, М.А. Бакунина (1814-1876), П.А. Кропоткина (1842-1921). Особенное внимание уделяется современному значению их взглядов, которые осуществили важное влияние на анархистское движение России и разных стран мира, анализируются основные линии эволюции их воззрений.

Ключевые слова: анархизм, политическое сознание, равенство, прогресс, общество.

Annotation

The ideas of classics of Russian anarchism and world political idea are illuminated in the article, M. Bakunin (1814-1876), P. Kropotkin (1842-1921). The special attention is spared to the modern value of their looks that carried out important influence on anarchist motion of Russia and different countries of the world, the mainlines of evolution of their views are analysed.

Keywords: anarchism, political consciousness, equality, progress, society.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 303.446.4+631.115.6(477)

Наталія Черніговець
(м. Київ)

ІММІГРАНТСЬКІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ КОЛЕКТИВИ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Здійснено історіографічний аналіз та систематизовано радянські дослідження, які висвітлюють етап становлення та діяльності на території України інтернаціональних колективів.

Ключові слова: історіографія, іммігрантські колективи, Україна, сільськогосподарський сектор економіки.

Вивчення історії та способів допомоги української громади за кордоном власній батьківщині має важливе значення для незалежної України з точки зору розвитку громадянської свідомості, визначення та ствердження її національних ідеалів. Особливу увагу дослідників привертає початок 1920-х років, коли віра в ідеали революції затьмарила здоровий глузд українській общині в США та Канаді, де розпочалась кампанія на підтримку підрадянської України у формі організації та відправлення високотехнічно оснащених сільськогосподарських колективів. Комплексне дослідження багатоаспектного феномену створення та діяльності іммігрантських колективів, залучення іноземного досвіду у сільськогосподарський сектор економіки потребує ретельного вивчення на підставі опублікованих матеріалів.

Метою роботи є історіографічний аналіз праць радянських дослідників щодо іммігрантських сільськогосподарських колективів 20-х років ХХ ст.

Аналізуючи творчий доробок істориків, який на сьогоднішній день складає значний багаж узагальнюючих і монографічних досліджень, документальних і науково-популярних збірників, брошур і статей, присвячених широкому колу питань іммігрантських колективів, які переселялись на територію підрадянської України починаючи з початку 1920-го року, умовно можна виділити два історіографічних періоди означеної проблеми. Перший – радянська історіографія, яка, в свою чергу, поділяється на декілька етапів: 1920-ті – початок 1930-х років, друга половина 1950-х – 1980-ті роки. Другий період – сучасна історіографія, яка поділяється на вітчизняну та зарубіжну.

Перший період характеризується відсутністю праць професійних істориків. На початку 1920-х років з'являються перші роботи присвячені виробничій діяльності іммігрантських колективів. Це, в основному, короткі нотатки на сторінках тогочасних книг, журналів та газет про прибулі товариства: їхній склад, матеріально-технічне забезпечення. Ці праці мали скоріше практичний, пропагандистський, ніж науковий характер. Автори розглядали предмет свого дослідження через призму пролетарської солідарності, тому їх доробки потребують критичного ставлення [1].

В середині 1920-х років дослідники вперше вдалися до узагальнення поточного досвіду роботи іммігрантських колективів, до розгляду їх успіхів і прорахунків. Однією з перших книг, яка вмістила коротку замітку про одну з

таких комун («Новий світ») являється праця М.І. Калініна за 1926 р. Автор відзначає слабкі та сильні сторони комуни залишаючи поза увагою проблеми внутрішнього характеру [2]. Монографічна праця П.Я. Тадеуша дає можливість, через особисте ставлення автора, ознайомитись з оцінкою іноземних колективів сучасниками [3]. В основі даних робіт лежать, головним чином, безпосередні спостереження авторів, які не підкріплені документально.

Серед низки публікацій даного періоду інформаційним наповненням вирізняється стаття В. Сузименка, вміщена на сторінках «Сільського господаря» за 1926 р. Автор, наводячи головні наслідки роботи колективів, справедливо відзначає недостатність робочої сили в них через доволі високу землезабезпеченість. Цілком слушно зауважено й на не пристосованості частини привезеного обладнання до місцевих умов та екстенсивному веденні рільництва. Однією з причин незадовільного розвитку колективів називає недостатню увагу з боку земорганів [4]. Проте, подібні доволі об'єктивні судження являються історіографічною рідкістю. Разом із тим, праці 1920-х рр. несуть на собі суттєві відбитки тогочасної політичної кон'юнктури, через що акцент у оцінках подій і явищ нерідко дещо зміщений, а стосовно праць останньої третини 1920-х років – інколи й зовсім хибний.

Таким чином, не дивлячись на беззаперечний інтерес дослідників 1920-х-1930-х рр. до інтернаціональних колективів в Україні, їхні праці не мають вичерпного характеру, оскільки позбавлені комплексного підходу до вивчення проблеми.

В 1930-ті – початок 1950-их років внутрішньополітична ситуація в країні (процеси проти «шпигунів», боротьба проти космополітизму) визначила ідеологічну неактуальність вивчення іммігрантської проблематики. Разом із тим спадає й інтерес до досліджень «селянської» історії.

Лише з другої половини 1950-их років, в результаті подолання сталінізму і критичного переосмислення вітчизняної історії, змінилась історіографічна ситуація, почали формулюватися нові завдання. Після двадцяти років «неактуальності», в якості одного з пріоритетних напрямків дослідження, виділялось питання міжнародних відносин, які повинні були розглядатись через призму зв'язків революційного і робітничого рухів різних країн. У зв'язку з цим, відновлюється інтерес до вивчення зовнішніх аспектів активності української громадськості за кордоном.

На середину 1950-х – початок 1980-х рр. припадає другий етап радянського періоду розробки проблеми. На даному етапі виокремились три напрямки дослідження, які різнились формулюванням дослідницьких завдань, але в яких так чи інакше висвітлювались питання, пов'язані з іммігрантськими колективами: державна діяльність В.І. Леніна [5]; зовнішня політика радянської держави та радянсько-американські відносини [6]; проблема пролетарського інтернаціоналізму. Видавались і монографії загального характеру, які висвітлювали різноманітні форми допомоги закордонних працівників підрадянській Україні, серед яких виділялась імміграція [7].

На даному етапі дослідниками формувалась джерельна база іммігрантської проблематики. Але їхні можливості були обмежені. По-перше, це пов'язано з особливостями функціонування архівів і ступенем доступності їхніх фондів. По-друге, склались ідеологічні установки в вивченні імміграції, в силу яких з доступних джерел відбирався матеріал, який відповідав загальноприйнятій схемі: початковим моментом для всіх радянських авторів було марксистсько-ленінське вчення про пролетарський інтернаціоналізм. В роботах домінувала тема виробничої діяльності іммігрантських колективів у радянській державі в 1920-ті рр., їх роль у відновленні сільського господарства. Одноманітні сюжети переходили з тексту до тексту, адже вони відповідали політичній кон'юктурі (імміграція 1920-х рр. розглядалась як прообраз взаємодопомоги і економічного співробітництва країн соціалістичної співдружності), а висновки підтверджувались однаковим цитуванням джерел. Недоліком ряду робіт являється відсутність посилань на джерела.

В 1957 р. у світ вийшла одна з найважливіших публікацій для вивчення даної теми. Не дивлячись на деякі недоліки (виключно позитивна оцінка даного явища), у збірнику «Дело трудящихся всего мира» введено у науковий обіг декілька уривків важливих архівних документів і матеріалів з радянської преси 1920-х років [8]. Не зважаючи на відсутність елементарного науково-довідкового апарату, дане видання заклало підґрунтя для вивчення історії створення та діяльності іноземних колективів.

Проблеми трудової імміграції 1920-х років привернули до себе спеціальну увагу радянських істориків лише в 1960-1970-ті рр. Світ побачили статті і декілька монографій, в яких так чи інакше висвітлювалась дана проблема [9; 10; 11]. В цих роботах зроблено перші спроби розповісти про внесок іноземців у соціалістичне будівництво.

З загальної сукупності досліджень цього періоду якісно виділяється робота Г.Я. Тарле, яка базується на залученні архівних матеріалів [11]. Дослідниця у своїй праці розглядає різні аспекти діяльності іноземних колективів. Окрема увага приділена участі Товариства технічної допомоги у переселенській кампанії. Праця містить значну кількість статистичного матеріалу щодо національного складу комун, врожайності їх полів, кількості машинно-технічного та тваринницького забезпечення. Автор хоч і подає аналіз викладених подій, втім він страждає на однобічність з огляду на висвітлення процесів у руслі інтернаціонального пролетарського руху виробничо-технічної допомоги радянській республіці. Разом із тим, праця містить немало цікавих і цінних відомостей, що сприяють частковому розумінню деяких обставин діяльності колективів, труднощів і проблем, які перед ними поставали. Окремий розділ праці присвячений імміграційній політиці радянської держави. При цьому, у вітчизняній історіографії радянська іммігрантська політика не являлась самостійним об'єктом дослідження.

Серед узагальнюючих праць 1970-х років варто відмітити монографію О.А. Макаренка [9]. Поміж інших питань, автор, хоч і дещо оглядово, не вникаючи у деталі, все ж викладає матеріал щодо виникнення окремих комун на території України. Втім, дані свідчення не мають оригінального походження, оскільки являються акумуляцією доробок попередніх років. Висновки автора не внесли нічого принципово нового у вивчення даної проблематики.

Подальша розробка окремих аспектів теми була здійснена в монографічних дослідженнях Ю.А. Львуніна [12], Л.С. Озерова [13], спільній монографії Б.М. Забарко з О.А. Макаренком [14], які пронизані духом «пролетарської солідарності». Необхідно зазначити, що основну увагу дослідники приділяють опису подій залишаючи поза увагою їх аналіз. У книзі Б.М. Забарко і О.А. Макаренка «Пролетарська солідарність у дії» окрім значної інформації про Міжробдоп незначну увагу приділено виробничій допомозі України [14]. Поданий матеріал про перші колективи виглядає поверхово і практично дублює текст четвертого номеру журналу «Історичний архів» за 1961 р. [15].

Історія міжнародного переселенського руху ілюстративно відображена в загальній праці по історії міжнародних відносин [6]. Про «високу свідомість інтернаціонального обов'язку» йдеться у праці «Сила інтернаціонального гарту» [16].

Різні аспекти даної тематики висвітлювались також у численних публікаціях та монографіях: Е.Б. Генкіної, Л.І. Прокової, П.С. Соханя [17].

Проте, слід відзначити, що більшість досліджень, які з'явилися у цей період, носили швидше історико-партійний характер і, насамперед, були покликані довести принципову правильність більшовицької політичної лінії у даному питанні. Подібними рисами позначені, зокрема, праці В.І. Кисельова та Л.П. Решетнікова у яких дослідники практично не відійшли від методології історичної науки попереднього періоду [18].

Очевидно, праці радянських дослідників цього періоду продовжували страждати на однобічність висвітлення питання. Штучно підбирались факти і сюжети покликані обґрунтувати і підтвердити загальну концепцію. До переліку заборонених тем входили наступні: скарги іноземців на побутові умови і виробничі проблеми СРСР, пов'язані з примусом до прийняття радянського громадянства, з висланням і репресіями 1930-х рр.

Фундаментальними статтями з історії іммігрантських колективів являються публікації П.М. Денисовця [19; 20], В.І. Кисельова [21; 22], М.І. Рибинського з Г.Я. Тарле [15].

В. Кисельов розглядає історію виникнення іммігрантського руху, простежує діяльність Товариства технічної допомоги. При цьому, основною спонукаючою причиною до переселення, на його думку, являлось прагнення робітників довести «буржуазії, що ми можемо будувати нове життя на комуністичних началах» [22, с.76]. Він називає 9 іммігрантських колективів і подає коротку інформаційну довідку про кожний з них.

Основоположним для комплексного вивчення даної тематики став вихід публікації М.І. Рибинського спільного з Г.Я. Тарле в 1961 р. у четвертому номері «Історичного архіву» [15]. Тут подано повний звіт Комісії РПО з моменту її організації й до 1 серпня 1925 р. Звіт містить зведені дані по функціонуючим колективам. В окремих таблицях подано детальну характеристику складу деяких комун і артілей, а також їх основних виробничих успіхів. Втім, не зважаючи на залучення архівних матеріалів російських архівних установ, висновки авторів не різнилися сенсаційними заявами й були традиційними для того часу.

Значний внесок у розробку проблеми здійснив П. Денисовець. Його публікації присвячені дослідженню історії кожного з колективів. Перша стаття з цієї проблематики з'явилась ще на початку 1960-х років [20]. Наступна публікація відноситься до середини 1970-х років й ґрунтується на огляді документальних матеріалів центральних та регіональних архівів

України, в яких відклались відомості про інтернаціональні комуни [19]. Разом із тим, автор вводить у науковий обіг нові джерела, аналіз яких надав можливість уточнити їх кількість і підвів його до включення ще трьох колективів до списку іммігрантських комун, які працювали на території України. У висновку дослідник впритул наблизився до реальної кількості іноземних колективів заявивши, що їх існувало не менше 13 [19, с.66].

Участь американських робітників у відновленні сільського господарства підрадянської України, про створення Товариства технічної допомоги радянській Росії та його діяльність висвітлюють Г. Рейхберг та Б. Шапик [23].

Помітний внесок у розробку питання болгарських іммігрантів зробив М.Д. Дихан, який у своїй монографії, на прикладі їх діяльності на території України в 1924–1929 рр., намагався показати зміцнення зв'язків між СРСР та Болгарією. Окреме місце (параграф) в праці відведено комуні «Благоева» [24, с.105-113]. До однієї з найбільш сильних сторін праці варто віднести залучення унікальних й цінних фактичних даних з українських, російських та білоруських архівів. Проте, автором практично не виділяється із загального руслу викладу, в якому виразно домінують ідеї попереднього періоду, питання, пов'язані з недоліками даного колективу. Поза увагою залишаються і проблеми внутрішнього характеру.

В цілому, не заперечуючи значення зібраного радянськими дослідниками фактичного матеріалу, слід відмітити його вузькість, обумовлену відсутністю тенденції до розширення проблематики, в силу чого накопичувався об'єм нереалізованої інформації. В 1979 р. друком вийшла книга спогадів

В.І. Кисельова, відомого як автора статей з історії колективізації, в тому числі й іммігрантських комун в Україні. В роки суцільної колективізації сільського господарства В. Кисельов працював у кооперативно-колгоспних органах України, зокрема на Одещині. У одному з розділів він розповідає про історію організації та діяльності перших сільськогосподарських колективів серед яких окреме місце приділено іммігрантським комунам: «ІІІ Комінтерн», «ім. В.І. Леніна», «Червоний прапор», «Нива трудова» [25].

В силу розташування колективів у різних областях України у місцевих дослідників-пошуковців періодично виникав інтерес до них. Втім, локальні праці, перш за все, страждають відсутністю цілісності у викладі матеріалу, ілюстративністю. Доволі часто місцеві історики далеко не повністю використовували можливості для залучення фактичного матеріалу. Іноді це

пояснюється тим, що досліджувана тема являлась для них складовою частиною іншої проблематики. Дослідник О.Г. Ключник зробив глибокий екскурс у історію комуні «Мигаєво»: від моменту створення їхнього колективу в Америці, приїзду в Україну й до повсякденного життя комунарів, акцентувавши основну увагу на її сильних сторонах [26]. Проте, ним практично не виділяється із загального руслу викладу організаційно-економічні проблеми. В додатках автор подає правило внутрішнього устрою 1-ї сільськогосподарської канадської агрокомуні імені В.І. Леніна проте тактовно замовчує про його «дієвість».

Крім того, деякі автори недостатньо володіли історіографією теми тому не випадково, що найчастіше такі публікації за своїм значенням не виходили за рамки місцевої, краєзнавчої літератури і не створювали ґрунтовної основи для підготовки більш солідних, узагальнюючих праць по даній проблематиці. Серед них доробок В. Жук. Дослідниця-краєзнавець подає історію комуні «Благоєва» [27]. Одночасно вона була автором щонайменше трьох заміток про комуну у газеті «Зоря Полтавщини» [28].

Однак з'явилися і більш цікаві, змістовні роботи. В монографічному дослідженні Г. Махоріна з історії комуні «Новий світ» на Житомирщині за 75 років поєднуються підходи біографічної історії з історією повсякденності, що обумовило інтерес до документів, в яких знаходяться персональні дані про іммігрантів [29]. Праця містить різноплановий матеріал організаційного, господарсько-економічного, громадсько-політичного характеру стосовно розвитку і діяльності колективу. Не залишилися поза увагою дослідника драматичні сторінки 1930-х років.

Отже, історіографічний огляд робіт радянського періоду, які аналізують трудову імміграцію, засвідчив, що для всіх робіт цього етапу, в силу домінуючих тоді ідеологічних та методологічних установок, характерні прямолінійні та однозначно позитивні оцінки даного явища. Сільськогосподарська імміграція розглядалась як виробнича допомога пролетаріату молодої радянської держави, як прояв солідарності трудівників, зміцнення пролетарського інтернаціоналізму, щире бажання зарубіжного пролетаріату приймати безпосередню участь в будівництві нового суспільства. Саме цей аспект домінував в аналізі використаних документів і у висновках авторів вищезгаданих досліджень. В дійсності, цей процес був складним, неоднозначним і протирічним явищем, яке вимагає пильної уваги, додаткового аналізу й об'єктивних оцінок.

Джерела та література

1. Голос праці. – 1923. – 21 грудня; Голос праці. – 1923. – 28 грудня; Коммунист. – 1923. – 28 лютого; Радянське село. – 1929. – 5 квітня; Селянська правда. – 1923. – 1 серпня; Селянська правда. – 1923. – 24 серпня; Экономическая жизнь. – 1922. – 8 жовтня; Комуна «Хлібороб» // Коопероване село. – 1928. – №5. – С.91-93; Ночвин О. Перша американо-руська сільськогосподарська комуна ім. Комінтерну / О. Ночвин // Сільський господар. – 1926. – №17-18. – С.44-47.
2. Калинин М.И. Значение сельскохозяйственных коммун в советском строительстве. Теория и практика борьбы / М.И. Калинин. – М. – Л.: Госуд. изд, 1926. – 48 с.
3. Тадеуш, П. Я. Американская коммуна «Сеятель» / П. Я. Тадеуш. – М.; Л.: Государственное изд-во, 1930. – 112 с.
4. Сузименко В. Сільськогосподарські іммігрантські комуни на Україні / В. Сузименко // Сільський господар. – 1926. – №5. – С.7-11.
5. Генкина Э.Б. Ленин – Председатель Совнаркома и СТО. Из истории государственной деятельности В.И. Ленина в 1921-1922 г. / Э.Б. Генкина. – М.: Академия наук СССР, 1960. – 256 с.; Макаренко О.А. В.І. Ленін і рух солідарності зарубіжного пролетаріату з Радянською країною (1921-1923 рр.) / О.А. Макаренко // Український історичний журнал. – К., 1963. – №4. – С.25-35; Мартенс Л.К. Воспоминания о Ленине / Л.К. Мартенс // Исторический архив. – М., 1958 – №5. – С.146-150.
6. Фураев В.К. Советско-американские отношения 1917 – 1939 / В.К. Фураев. – М.: Мысль, 1964. – 319 с.
7. Ірчан М.Д. Вибрані твори в 2-х томах / М.Д. Ірчан. – К.: Держлітвидав, 1958. – Т.2. – 466 с.; Кравчук П. На новій землі. Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців / П. Кравчук. – Торонто: Крайовий Виконавч. Ком. Т-ва Об'єднаних Українських Канадців, 1958. – 392 с.; Чмыга А.Ф. Очерки по истории колхозного движения на Украине (1921-1925 гг.) / А.Ф. Чмыга. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. – 224 с.
8. Дело трудящихся всего мира: факты, документы, очерки о братской помощи и солидарности трудящихся зарубежных стран с народами Советского Союза / Ред. М.А. Вистинецкий. – М.: Госполитиздат, 1957. – 386 с.
9. Макаренко А.А. Могучая сила пролетарской солидарности (Поддержка зарубежным пролетариатом Советской страны в 1921 – 1925 гг.) / А.А. Макаренко. – М.: Политиздат, 1976. – 319 с.
10. Озеров Л.С. Международный пролетариат – Стране Советов / Л.С. Озеров. – М.: Знание, 1965. – 32 с.
11. Тарле Г.Я. Друзья страны Советов / Г.Я. Тарле. – М.: Изд-во «Наука», 1968. – 371 с.
12. Львунин Ю.А. Борьба Коммунистической партии за укрепление интернациональных связей рабочего класса СССР (1924-1928 гг.) / Ю.А. Львунин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 304 с.
13. Озеров Л.С. Дело трудящихся всех стран. Международная солидарность трудящихся СССР и зарубежных стран в период строительства социализма в СССР / Л.С. Озеров. – М.: Политиздат, 1978. – 214 с.
14. Забарко Б.М., Макаренко О.А. Пролетарська солідарність у дії / Б.М. Забарко, О.А. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1985. – 121 с.
15. Рыбинский М.И., Тарле Г.Я. О помощи трудящихся зарубежных стран советскому сельскому хозяйству (1921 – 1925 гг.) / М.И. Рыбинский, Г.Я. Тарле // Исторический архив. – М., 1961. – №4. – С.51-77.

16. Сила інтернаціоналістського гарту: діяльність партійних організацій України по інтернаціональному вихованню трудящих / П.Л. Варгатюк, В.К. Василенко та ін. – К.: Політвидав України, 1983. – 318 с.

17. Генкина Э.Б. Интернациональные связи рабочего класса СССР в годы восстановительного периода (1921-1925) / Э.Б. Генкина // Из истории рабочего класса и революционного движения: сб. статей памяти академика А.М. Панкратовой. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С.478-497; Прокова Л.И. Из истории пролетарской солидарности / Л.И. Прокова // Вопросы истории КПСС. – М., 1965. – №7. – С.102-105; Сохань П.С. Очерки истории украино-болгарских связей / П.С. Сохань. – К.: Наукова думка, 1976. – 291 с.

18. Кисельов В.І. На заклик Володимира Ілліча Леніна – в країну рад / В.І. Кисельов // Український історичний журнал. – К., 1977. – №9. – С.112-116; Решетніков Л.П. З історії сільськогосподарської комуни ім. Д. Благоева / Л.П. Решетніков // Вісник Харківського університету. Серія історії КПРС. – Х., 1970. – Вип.6. – №51. – С.49-53.

19. Денисовець П.М. Архівні джерела про створення та діяльність інтернаціональних (іммігрантських) сільськогосподарських колективів на Україні / П.М. Денисовець // Архіви України. – К., 1975. – №3. – С.63-66.

20. Денисовець П.М. Сторінка колгоспного будівництва / П.М. Денисовець // Український історичний журнал. – К., 1962. – №5. – С.103-106.

21. Кисельов В.І. До історії демократичних органів управління колгоспів (з досвіду діяльності Укрколгоспцентру) / В.І. Кисельов // Український історичний журнал. – К., 1966. – №10. – С.3-13.

22. Кисельов В.І. З історії організації та діяльності інтернаціональних (іммігрантських) сільськогосподарських колективів на Україні / В.І. Кисельов // Український історичний журнал. – К., 1965. – №9. – С.75-81.

23. Рейхберг Г.Е., Шапик Б.С. Об участии американских рабочих в восстановлении народного хозяйства советской республики / Г.Е. Рейхберг, Б.С. Шапик // История СССР. – М., 1961. – №1. – С.147-152.

24. Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924-1929 рр. / М.Д. Дихан. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. – 159 с.

25. Кисельов В.І. Жовтень – молодість моя / Літ. зап. В.О. Кирилюка. – К.: Політвидав України, 1979. – 262 с.

26. Ключник О.Г. Мигаївські комунари. Докум. нарис [про організацію на Одещині в 1922 р. с.-г. комуни з канад. українців] / О.Г. Ключник. – Одеса: «Маяк», 1972. – 125 с.

27. Жук В.Н., Кушнір М.С. На Шипці народжена. Нариси про дружні зв'язки Полтавщини і Болгарії / В.Н. Жук, М.С. Кушнір. – Х.: Прапор, 1970. – 110 с.; Жук В.Н. Перша інтернаціональна комуна на Україні / В.Н. Жук // Український історичний журнал. – К., 1975. – №1. – С.56-63.

28. Зоря Полтавщини. – 1964. – 6 жовтня; Зоря Полтавщини. – 1973. – 30 вересня; Зоря Полтавщини. – 1974. – 14 травня.

29. Махорін Г.Л. Від комуни «Новий світ» до КСП ім. Леніна: шлях у 75 років / Г.Л. Махорін. – Житомир: Жур фонд, 1997. – 48 с.

Аннотация

Осуществлен историографический анализ и систематизированы советские исследования, освещающие этап становления и деятельности на территории Украины интернациональных коллективов.

Ключевые слова: историография, иммигрантские коллективы, Украина, сельскохозяйственный сектор экономики.

Annotation

The historiography analysis of soviet researches which light up the stage of becoming and activity on territory of Ukraine of international collectives is carried out.

Key words: historiography, immigrant collectives, Ukraine, agricultural sector of economy.

УДК 94+82-94(092)(477)

**Олександр Якубець
(Київ)**

**МЕМУАРИ ТА ІНТЕРВ'Ю ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ
БІОГРАФІЇ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО**

У статті розглядається та аналізується корпус мемуарних та усних джерел (інтерв'ю), які стосуються життя та діяльності керівника Радянської України у 1970–1980-х рр. Володимира Щербицького.

Ключові слова: В. Щербицький, мемуари, усні джерела, інтерв'ю.

Умберто Еко, стверджує, що для наукової розробки не варто обирати сучасну тему, оскільки «сучасний предмет завжди більш складний, аніж класичний» [46, с. 26–27], а «бібліографія буде бідною та недостовірною» [14, 60]. Остання думка виглядає цілком слушною у контексті вивчення життя та діяльності першого секретаря ЦК КПУ у 1972–1989 рр. Володимира Щербицького, особливо – стосовно недостатності суто наукових праць, присвячених його біографії, аналізу діяльності на різних посадах.

У всякому випадку, якщо не брати до уваги монографії та історичні розвідки широкого часового охопту, присвячені історії України у 20 ст., де особа фактичного керівника УРСР розглядається у розрізі тієї чи іншої проблематики, а не персоніфіковано, то доводиться констатувати, що історіографічно-біографічна база В. Щербицького дійсно не є надто широкою, хоча й якісною за наповненням. Це, насамперед, публікації І. Ф. Кураса [20], Ю. І. Шаповала [40], П. Т. Тронька [39], Д. В. Табачника [34; 35; 36] та Ю. В. Латиша [21].

Пояснити такий стан справ можна тією є ж відносною близькістю подій – з моменту, коли В. Щербицький очолив Компартію України минуло трохи більше 40 років, від часу, коли він пішов з цієї посади – менше 25-ти. Ще живі люди, котрі з ним працювали і тісно спілкувалися (у т. ч. – дружина та дочка), що накладає певний відбиток на роботу дослідника, насамперед – у плані безсторонніх оцінок. Бюрократична ж специфіка стилю офіційних документів радянського періоду (особливо – його останнього, «брежнєвського», відрізка) є такою, що вони швидше передають букву, аніж дух епохи. У всякому випадку, за протоколами засідань Політбюро та інших